

УДК 343.296.97:336.226.1

А. Чуйков,

ад'юнкт

Національної академії внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ЯКОГО ПЕРЕДБАЧЕНА СТ. 209 КК УКРАЇНИ

Одним з найскладніших елементів складу злочину з точки зору теорії кримінального права є суб'єкт. Особливість визначення суб'єкта злочину при кваліфікації діянь особи злочинця має важливе значення тому, що саме вирішення цієї проблеми сприяє досягненню такої важливої мети, як законне та обгрунтоване притягнення до кримінальної відповідальності певної особи. При цьому лише конкретна особа може бути суб'єктом певного злочину, у зв'язку з чим у практичній діяльності правоохоронних органів виникають питання визначення відповідності вихідних даних особи до суб'єкта конкретного злочину. Юридична конструкція ст. 209 КК України викликає певні особливі у визначенні ознак суб'єкта цього злочину, що вимагає його наукове дослідження та відповідне формулювання моделі суб'єкта злочину.

Дослідженням суб'єкта злочину, відповідальність за який передбачена статтею 209 КК України, займалися чимало вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: А.С. Беніцький, М.В. Бондарева, Э. Дах, К.О. Єременко, Х.-Х. Кернер, О.Є. Користін, В.О. Нікуліна, В.Я. Тацій, П.С. Яні, але бракує комплексних досліджень з визначенням шляхів удосконалення досліджуваної кримінально-правової норми з погляду його суб'єкта.

Мета та завдання наукової статті полягає у визначенні особливостей суб'єкта злочину, відповідальність за який передбачена статтею 209 КК України, їх аналізі та співвідношення із законодавством інших держав, що дозволить визначити шляхи удосконалення досліджуваної кримінально-правової норми.

Відповідно до ст.18 КК України суб'єктом злочину (і легалізації у тому числі) є фізична осудна особу, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Під особою мається на увазі людина. Людина, як соціальна істота, яка власне і є продуктом суспільних відносин, постійно

знаходиться у них, одночасно є носієм відповідних інтересів, що охороняються правом. З цього приводу В.Я. Тацій відмічав, що саме внутрішньо-суб'єктне положення людини обумовлює зворотній вплив на неї всієї системи суспільних відносин [1, с. 23].

Відповідно до теорії інституту складу злочину суб'єктом конкретного злочину може бути лише осудна фізична особа, яка характеризується певними ознаками, характерними саме для цього злочину. Так, суб'єктом відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, тобто відповідно до ст. 209 КК України, може бути лише особа, яка досягла віку, з якого вона може самостійно здійснювати зазначені в диспозиції статті форми легалізації, тобто дієздатна особа.

Отже, другою обов'язковою ознакою, що характеризує суб'єкта злочину, є осудність. У чинному КК України, так само як і у попередньому КК України 1960 року, поняття осудності відсутнє. Проте у ч. 1 ст. 19 чинного КК України визначено поняття осудної особи, якою вважається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Вивченням змісту ст.19 КК України встановлено необхідність обов'язкової наявності двох спроможностей: а) спроможності усвідомлювати фактичні ознаки діяння та його суспільну небезпечність; б) спроможності керувати власними діями. Лише при їх наявності можна говорити про можливість визнання особи винною у вчиненні злочину (у тому числі і відмивання злочинних доходів) з подальшим притягненням її до кримінальної відповідальності.

Як впливає з положень ч. 1 ст. 22 КК України, до кримінальної відповідальності за загальним правилом притягаються особи з 16-ти років. При цьому ч. 2 ст. 22 КК України зазначено, що за окремі злочини, вичерпний перелік яких у ній міститься, встановлено знижений вік кримінальної відповідальності – 14 років. Враховуючи, що в даному переліку відсутня ст. 209

КК України, вік суб'єкта досліджуваного злочину встановлюється за загальним правилом, тобто з 16-ти років. Однак деякі юристи вважають необхідним встановлення пониженого віку кримінальної відповідальності для суб'єкта легалізації, тобто з 14 років. Так, російський юрист К.О. Єременко допускає можливість встановлення пониженого віку кримінальної відповідальності для осіб, які вчинили легалізацію, за умови, що доходи одержуються від злочинів, які самі передбачають можливість пониженого віку у суб'єкта, тобто передбачені ч. 2 ст. 22 КК України [2, с. 224].

Вважаємо, що погоджуватись з таким висновком автора недоцільно. Законодавець, встановлюючи певні вікові цензи щодо окремих злочинів, враховував систему факторів, що й обумовлюють зниження віку кримінальної відповідальності за ці злочини. Такими факторами є: а) відносна простота складів злочинів; б) доступність для розуміння їх зовнішніх ознак та суспільної небезпечності; в) значна суспільна небезпечність та г) поширеність саме таких злочинів у більш ранньому віці. Можливість особи саме у 14-ти річному віці усвідомити суспільну небезпечність діянь, їх відмінність від правомірної поведінки, й покладено в основу віднесення певних злочинів до таких, за які об'єктивно притягнення до кримінальної відповідальності можливе у більш ранньому віці, тобто з 14 років. Щодо легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, таке усвідомлення розглядається в:

- а) усвідомленні особою того, що її дії є саме фінансовою операцією або угодою;
- б) особливості походження майна, що використовується у цих операціях;
- в) характері дій, які складають об'єктивну сторону злочину та, по суті, є продовженням раніше розпочатої (не обов'язково цією особою) злочинної діяльності.

Законодавець, відносячи досліджуваний злочин до категорії злочинів з загальним віком настання кримінальної відповідальності, враховував той фактор, що для вчинення об'єктивної сторони відмивання злочинних доходів потрібен не тільки значний соціальний та життєвий досвід, а й наявність спеціальних знань, які забезпечують можливість або сприяють вчиненню фінансової операції чи укладенню угоди. Що стосується особи 14-ти річного віку, то ні соціального та життєвого досвіду, ні спеціальних знань у неї немає. Аналогічної точки зору законодавець дотримується й у цивільному законодавстві при розгляді питань неповної та часткової цивільної дієздатності осіб.

Відповідно до цивільного та фінансово-го законодавства можливість самостійного у повному обсязі здійснення своїх прав та обов'язків є тільки у повнолітньої особи, тобто якій виповнилося 18 років. Але є декілька винятків з цього. Так, особа набуває повної дієздатності також з моменту вступу до шлюбу. Щодо неповної дієздатності, особа набуває її з 14 до 18 років, а саме у цьому віці в неї виникають можливості реалізації своїх прав щодо самостійного розпорядження своєю заробітною платою чи стипендією, здійснення авторських або винахідницьких прав на свої твори, винаходи, раціоналізаторські пропозиції та промислові зразки, відкриття, здійснення внесків до кредитних установ та розпорядження ними.

Не можна не погодитись з позицією А.С. Беніцького щодо необхідності визнання угоди з майном, одержаним злочинним шляхом, незаконною, якщо вона була укладена недієздатною особою. Автор вважає, що майно, здобуте злочинним шляхом, у даному випадку не легалізується, тобто не набуває вигляду законного походження у зв'язку з недійсністю угоди. Діяння такої особи можна кваліфікувати за ознаками складів злочинів, передбачених ст. 198 або ст. 396 КК України [3, с. 104].

У зв'язку з цим можна зазначити, що неповнолітні особи, які не мають відповідної дієздатності, не можуть вважатися безпосередніми виконавцями злочину, відповідальність за який передбачена ст. 209 КК України.

До того ж, згідно результатів дослідження матеріалів кримінальних справ та даних офіційної статистики щодо осіб, звинувачених у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, безспірно встановлено превалювання серед таких осіб саме із зрілим віком (від 30 до 50 років). Отриманий життєвий та професійний досвід, професійні знання дозволяють здійснювати злочинну діяльність. Найменш усього досліджуваний злочин розповсюджений серед осіб у віці від 16 до 24 років.

Отже, законодавче визначення віку суб'єкта у ст. 209 КК України за загальним правилом (з 16-ти років) ми вважаємо цілком правильним.

Визначаючи зазначений елемент складу злочину, необхідно досліджувати суб'єкта у двох напрямках:

- коли майно, одержане злочинним шляхом, безпосередньо легалізує та особа, яка його набула;
- коли майно легалізує особа, яка не була причетна до його набуття злочинним шляхом.

У першому випадку вважаємо необхідним розглянути питання визначення кола осіб, що підлягають притягненню до відповідальності за вчинення даного злочину. Тобто таких осіб, які набули злочинне майно (придбане ними у результаті злочинної діяльності) та особисто легалізують його шляхом здійснення різних фінансових операцій чи угод, в тому числі за участю осіб, не причетних до предикатного злочину. Згідно диспозиції ст. 209 КК України особливості щодо суб'єкта легалізації з цього питання простежуються, хоча безпосередніх винятків законодавцем не зазначено.

Зазначене питання у законодавстві іноземних держав вирішується неоднозначно. Так, згідно з приміткою 1 до ст. 235 КК Республіки Білорусь особа, через яку придбано матеріальні цінності, що, в свою чергу, є предметом злочину з легалізації злочинних доходів, кримінальній відповідальності за цією статтею не підлягає. Аналогічно вирішено це питання й за кримінальним законодавством ФРН. Так, уп. 1 § 261 КК ФРН зазначено, що особа підлягає відповідальності за відмивання грошей, майнового об'єкта, джерелом походження яких є злочин, вчинений іншою особою. Тобто суб'єктом відмивання злочинних грошей можуть бути тільки особи, що заздалегідь не обіцяли легалізувати злочинні доходи. Досліджуючи дану норму, Х.-Х. Кернер зазначав, що особа, яка вчинила предикатне діяння (яка діяла одноособово або як співучасник), згідно з § 261 КК ФРН, не може бути притягнута до кримінальної відповідальності у якості учасника (виконавця або співучасника) злочину, який полягає у відмиванні грошей [4, с. 39].

У вітчизняній науці кримінального права питання можливості визначення суб'єктом легалізації особи, яка сама одержала кошти або майно злочинним шляхом, також вирішується неоднозначно. Позиція одних авторів полягає у неможливості притягнення до кримінальної відповідальності за легалізацію злочинних доходів особи, яка сама учинила предикатне діяння. Проте деякі автори вважають, що для кваліфікації відмивання грошей немає значення, хто конкретно здобув предмет (особа яка здійснює легалізацію, інша особа). Такий шлях вирішення проблеми розглядав російський юрист А. Жалинський, який зазначає, що настання відповідальності за легалізацію передбачає вчинення іншою особою первинного діяння. «Інша особа», на його думку, відповідає лише за первинний злочин і не повинна нести кримінальну відповідальність за легалізацію [5, с. 397]. Аналогічної точки зору дотримується М.В. Бондарєва,

яка зазначає, що особи, які вчинили предикатний злочин, тобто особисто одержали в результаті його вчинення грошові кошти чи майно, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності лише за цей злочин, а не за їх відмивання [6, с. 13].

Дещо іншої точки зору дотримуються П.С. Яні, В.О. Нікуліна та Н.А. Лопашенко, які вважають, що суб'єктом відмивання злочинних доходів може виступати будь-яка особа, яка причетна до здійснення діянь об'єктивної сторони досліджуваного злочину, у тому числі й та, яка вчинила предикатний злочин (безпосередньо здобувала таке майно) [7, с. 115; 8, с. 81; 9, с. 12–16].

Водночас в літературі зустрічається й незвичайна думка з цього приводу. Так, М.В. Бондарєва та Є.В. Фесенко вважають, що суб'єктом легалізації (відмивання) доходів, одержаних незаконним шляхом, може бути особа, яка вчинила «предикатне» правопорушення некримінального характеру, що виражається у порушенні приписів податкового, адміністративного, цивільного чи іншого законодавства. Але, як зазначають автори, якщо особа одержала доходи у результаті вчинення злочину, при подальшій діяльності з легалізації цих доходів вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності лише за злочинні діяння, шляхом учинення яких вона й заволоділа такими доходами [6, с. 13; 10, с. 22].

Специфіка причетності, яка й відмежує її від інституту співучасті, полягає в тому, що згідно з положеннями інституту причетності між особами, причетними до злочину, і суб'єктами, які вчинили основний злочин, відсутній причинний і винний зв'язок. З цього приводу В.Г. Смирнов зазначав, що під причетністю до злочину слід вважати таку злочинну діяльність, яка, хоч і пов'язана так чи інакше зі злочинном, але не повинна сприяти його вчиненню [11, с. 49].

З огляду на вищевикладене вважаємо цілком правильною можливість віднесення до суб'єктів досліджуваного злочину й тих осіб, які безпосередньо вчинили предикатний злочин. В.О. Нікуліна правильно відмічає, що процедура відмивання у будь-якому випадку утворює собою самостійний склад злочину, а особа, винна у здобутті його предмету, підлягає відповідальності як за предикатний злочин, так і за їх легалізацію, тобто за сукупністю цих злочинів [7, с. 82].

За юридичною конструкцією складу злочину, передбаченого ст. 209 КК України, діяння, які становлять його об'єктивну сторону, завдають шкоди об'єкту незалежно від того, був він вчинений

особою, яка безпосередньо вчинила первинний злочин, чи ні. При цьому слід враховувати, що шкода безпосередньому об'єкту злочину при легалізації завдається одним лише використанням злочинно здобутих доходів у сфері господарської діяльності (вчиненням угоди, фінансової операції та ін.). У випадку ж виключення з кола суб'єктів легалізації осіб, що вчинили предикатні злочини, необґрунтовано буде знято кримінальну охорону суспільних відносин, поставлених під захист ст. 209 КК України, з фактичним наданням пріоритету суспільним відносинам, на які посягає предикатний злочин, що є неприпустимим з точки зору теорії кримінального права.

Отже, суб'єктом легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, слід визнавати будь-яку осудну винну особу старше 16-ти років: як ту, яка безпосередньо і не брала участі в одержанні предмету злочинним шляхом, так і ту, яка сама вчинила злочин, що передував легалізації. Таке розуміння суб'єкта досліджуваного злочину, з врахуванням досвіду закордонних держав з протидії зазначеному явищу, має враховуватись у правозастосовній діяльності правоохоронних органів та сприяти найскорішому його викориненню.

Ключові слова: відмивання злочинних доходів, легалізація, суб'єкт злочину, суб'єкт легалізації

Стаття присвячена вивченню особливостей суб'єкта злочину, відповідальність за який передбачена статтею 209 КК України. Проводиться їх аналіз з врахуванням думки як вітчизняних так і закордонних фахівців права. Автором формулюється певна модель суб'єкта досліджуваного злочину, яка може враховуватись правоохоронними органами у практичній діяльності.

Стаття посвящена изучению особенностей субъекта преступления, ответственность за которое предусмотрена статьей 209 УК Украины. Проводится их анализ с учетом мнения как отечественных, так и зарубежных специалистов права. Автором формулируется определенная модель субъекта исследуемого преступления, которая может учитываться правоохранительными органами в практической деятельности.

This article is devoted to the study of the characteristics of the subject of the crime, punishable under Article 209 of the Criminal Code of Ukraine. Conducted their analysis taking into account the views of both domestic and foreign legal specialists. The author formulates a model of the subject of the investigated crime, that can be used in enforcement practice.

Література

1. Тацій В.Я. Объект и предмет преступления по советскому уголовному праву. – Х. : Юридический институт, 1982. – 101 с.
2. Еременко К.О. Некоторые вопросы квалификации ст. 174 УК РФ: Пояснит. зап. // Международное сотрудничество в борьбе с отмыванием денег. Матер. конф. – СПб. : Изд-во ЛГУ, 2000. – С. 224
3. Беніцький А.С. Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (проблеми кримінально-правової кваліфікації) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Беніцький Андрій Сергійович. Луганська академія внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2002. – 202 с.
4. Кернер Х.-Х., Дах Э. Отмывание денег. – М. : Международные отношения, 1996. – 240 с.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. Скуратова Ю.И., Лебедева В.М. – М. : Инфра-М, 1996. – 483 с.
6. Бондарева М.В. Кримінально-правові аспекти відповідальності за легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутих незаконним шляхом : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – 17 с.
7. Яни П.С. Уголовная ответственность за легализацию имущества, приобретенного незаконным путем // Право и экономика. – 1998. – № 1. – С. 112–115.
8. Никулина В.А. Отмывание «грязных» денег. Уголовно-правовая характеристика и проблемы соучастия. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 160 с.
9. Лопашенко Н.А. Вопросы квалификации преступлений в сфере экономической деятельности. – Саратов. : Саратовский университет, 1997. – 184 с.
10. Фесенко Є., Бондарева М.В. Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних незаконним шляхом // Підприємцтво, господарство і право. – 1999. – Март. – С.16–22.
11. Смирнов В.Г. Понятие прикосновенности по советскому уголовному праву. – Л. : Ленинградский университет, 1957. – 130 с.